

Aile Sosyolojisi Yazıları

Ed. Mustafa AYDIN

AÇILIM KİTAP

Aile Sosyolojisi Yazıları

YAZARLAR:*

Mahmut H. AKIN
Yasin AKTAY
Özlem ALTUNSU SÖNMEZ
Mahmut ATAY
Mehmet Ali AYDEMİR
Mustafa AYDIN
Mehmet BİREKUL
İslam CAN
F. Beyl  DIKEÇLİGİL
Hayri ERTEN
Frank F. FURSTENBERG
Sarah B. KAPLAN
Sıtkı KARADENİZ
Ahmet KOYUNCU
Ertan ÖZENSEL
Özgür SARI
Necdet SUBAŞI
Erhan TECİM
Mustafa TEKİN
Ferhat TEKİN

* Yazar biyografileri için bkz. s.432. Yazar biyografileri soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmiřtir.

Aile Sosyolojisi Yazıları

Editör: Mustafa Aydın

AÇILIM KİTAP

AÇILIMKİTAP

Halicılar Cad. Kocaoğlu Apt.

No: 38/1 D:4 Fatih-İstanbul

Tel: 0212 520 98 90 - 631 12 50

www.acilimkitap.com

bilgi@acilimkitap.com

Aile Sosyolojisi Yazıları

Ed. Mustafa Aydın

Açılımkitap: 64

Sosyoloji: 29

Yayınevi Sertifika No: 22787

ISBN: 978-9944-105-53-8

Birinci Baskı: Mart 2014

Kapak: Tekin Öztürk

İçdüzen: Ahmet Yanar

Baskı-Gilt: Şenyıldız Mat. Hed. Eşy. Tek. San. Tic. Ltd. Şti

Maltepe Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi K:1 No:3

Topkap-İstanbul Tel: 0212 483 47 91

Matbaa Sertifika No: 11964

AÇILIMKİTAP pınar yayınları tic. ve san. a.ş'nin tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	7
------------	---

1. BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN AİLENİN GENEL SORUNLARI

Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu <i>F. Beylû Dikeçligil</i>	13
Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu? <i>İslam Can</i>	51
Tarihsel Dönüşümü İçinde Aile ve Kent İlişkisi <i>Mustafa Aydın</i>	83
Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları <i>Necdet Subaşı</i>	101
Bireyin Siyasal Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü <i>Özlem Altunsu Sönmez</i>	119
Aile ve Dinî Sosyalleşme <i>Mehmet Birekul</i>	141
Sosyal Sermaye ve Aile <i>Frank F. Furstenberg / Sarah B. Kaplan</i> <i>Çeviren: Gamze Aksan</i>	157
Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler <i>Yasin Aktay</i>	181

2. BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN AİLE YAPIMIZA İLİŞKİN BAZI SORUNLAR

Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli Mehmet Ali Aydemir	
<i>Erhan Tecim</i>	191
Türkiye’de Muhafazakârlığın Direnme Odağı Olarak Aile Mahmut H. Akın	219
Kadına Yönelik Şiddet Sarmalında Aile Ahmet Koyuncu	235
Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın Mustafa Tekin	259
Aşiret Ailesi ve Kentte Dönüşümü Sıtkı Karadeniz	275
Hudut Kapısından Kadın Tenine: Namus Türkiye’de Namus Cinayetlerinin Toplumsal Boyutu Ertan Özensel	299
Kürt Sorunu Bağlamında Aile ve Kürt Kadınının Siyasallaşma Süreci Ferhat Tekin	317

3. BÖLÜM

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAKIMDAN BAZI TOPLUMLARDA AİLESEL GÖRÜNÜMLER

Hint Toplumunda Aile Mahmut Atay	337
Japonya’da Aile: Bir Doğu Toplumunda Dönüşüm Hikâyesi Özgür Sarı	369
Osmanlı Ailesine Farklı Bir Bakış Hayri Erten	385
Biyografiler	432
Dizin	437

AİLE VE DİNÎ SOSYALLEŞME

Mehmet BİREKUL*

Giriş

Sosyal bir varlık olarak insanoğlu tarih boyunca hep bir aile birlikteliği içerisinde bulunmuştur. Semavi dinlerde Âdem ve Havva ile çizilen ilk insan tipi aynı zamanda ilk aile tipi olarak görülür (Aydın, 1997: 40). Başka bir deyişle ailenin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu tarihi süreç içerisinde aile, yapısal ve fonksiyonel olarak pek çok değişikliğe uğramış olsa da ilkel toplumlardan modern toplumlara toplumun en küçük sosyal birimi ve temel taşı olma özelliğini korumuştur (Ertendoğ, 1990: 319). Bütün toplumları kapsayan evrensel bir aile tipolojisinin var olması (Tolan, 1990: 493) ailenin bulunduğu toplumsal bünyeden etkilenerek farklı yapısal özelliklere ve işlevlere büründüğünü gösterirken, aynı zamanda ailenin bulunduğu toplumu yansıtan temel bir kurum olduğuna da işaret etmektedir (Oktay, 1990: 354). Bu anlamıyla ailenin tahlili toplumun tahlili için mini bir laboratuvar olarak karşımıza çıkarken, ailenin toplumsal platformda uğradığı tahribat da toplumsal çözülmenin birincil etkenleri arasında yer alabilmektedir (Durmaz, 1991: 326).

Aileyi sosyal bir kurum olarak önemli kılan hususların başında ailenin işlevleri gelmektedir. Aile, bireyin biyolojik, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, bireyin dinî gereksinimlerini de gideren hatta boş zamanları değerlendirme, dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarını karşılayan

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mbirekul@hotmail.com; mbirekul@konya.edu.tr

ilk gruptur (Aydın, 1997: 38-39). Ailenin bu işlevlerinin yanında eğitim işlevi ile de ilintili olarak bireyin toplumun bir üyesi haline getirilmesi ve geçmişten gelen kültürün ona aktarılması sürecine ise “sosyalleşme” adı verilmektedir. Sosyalleşme, biyolojik bir varlık olan insanın belirli bir kültürün unsur ve gereklerine uygun biçimde hareket eden bir varlık haline gelişini sağlayan sürecin adıdır. Başka bir deyişle sosyalleşme toplumun norm, değer ve inançlarını üyelerine nakletme mekânizması, kültürün insandan insana geçiş sürecidir (Dönmezer, 1994: 121). Genelde tüm canlılar doğumlarından kısa bir süre sonra kendi kendilerine varlıklarını idame ettirebilirler. İnsanın bu seviyeye gelebilmesi ise en az doğum sonrası yirmi aylık bir süreyi kapsamaktadır. Yani insan yirmi ay önce doğmuş prematüre bir varlık sayılabilir ve yetiştirilmesi için ilgi ve şefkate gereksinim duymaktadır. Bu ilginin merkezi ise aileden başka bir yer değildir (Aydın, 1997: 38). Bu anlamda çocuğun sosyalleşmesi ve topluma kazandırılmasında başlıca etken aile ve ebeveynidir. Başka bir deyişle sosyalizasyon zincirinin ilk halkası ailedir (Nirun, 1994: 69).

Bununla birlikte insanın toplumun kültürünü özümsemesi hayat boyu devam eden bir süreci ifade etmektedir. Ancak birey yaşadığı toplumda mevcut olan bilgi ve mahareti öğrenmek zorundadır. Doğuştan gelen bazı dürtüleri kontrol altına alan kanunlar ve örf ve adetler gibi formel ya da informal kuralları ve değer yargılarını da öğrenip benimseydiği zaman topluma uyum sağlayabilen bir birey haline gelecektir (Saran, 1991: 136). Diğer dış etkenlerin de varlığını gözetenek ailenin bu aşamadaki önemi bireye ilk temas alanına sahip oluşudur. Bu anlamda aile, kültürel mirasın ihtiva ettiği unsurlarla bireyin ilk tanıştığı alan olarak önemini korumaktadır.

Bu unsurların başında dil gelmektedir. Dil kültürün önemli bir parçası, taşıyıcısı ve toplumdaki semboller sisteminin en önemlilerinden biridir. Kültürü kuşaktan kuşağa aktaran bir araç olarak dil, insanlar arası iletişimin değişmez unsurudur (Fichter, 1996: 135). Dili yeterli ve etkili bir biçimde kullanma, toplumsal etkileşimin en önemli ön koşullarından biridir. Çocuğa dilin öğretilmesi ilk olarak aile içerisinde gerçekleşir. Bunun yanında, kültürel mirasın önemli unsurlarından birisi de topluma has geleneksel davranış kalıplarıdır. Çocuk bu davranış örüntüleri ile ilk olarak ailede karşılaşır ve bunları ilk uygulamaya koyduğu mekân da ailedir. Bu noktada aile, topluma uyumu hususunda ilk adımlarını atarken çocuğun yanındadır. Çocuğun toplum içerisinde farklı konumlarda oynayacağı rollerin ortaya çıkardığı çatışmanın normalleştirilmesinde de aile çocuğa yön vermektedir. En önemlisi kültürel mirasın dayandığı değerler

sisteminin, ahlaki normların ve dünya görüşünün çocuğa aktarılmasında ailenin oynadığı roldür. Bu sayede çocuk toplum gibi düşünmeye toplumun istediği davranışları sergilemeye başlar (Saran, 1991: 137). Aile bu işlevsel yönü ile toplumun yeni bir bireyi olarak dünyaya gelen ferdin biyolojik ihtiyaçlarının ötesinde sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve böylelikle onu toplumsal bünyeye adapte eden bir kurumsal yapı olarak karışımıza çıkmaktadır.

1. Aile ve Dinî Sosyalleşme

Gerek aile gerekse din, toplumsal birer kurum olarak insan hayatının belli alanlarını kuşatıcı bir özelliğe sahiptirler. Toplumsal kurumların birbiri ile olan kaçınılmaz ilişkisi dikkate alındığında hemen her toplumda ailenin dinî hayat üzerinde dinî hayatın da aile üzerinde etkilerde bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu anlamda özellikle ailenin, insanın topluma kazandırılmasındaki rolü düşünüldüğünde dinî inanç ve tutumların bireye aktarılmasındaki rolü de yadsınamaz. Öyle ki sosyolojik olarak dinler önemli bir sosyalleşme aracıdır ancak dinin aile ile olan ilişkisi ve bu arada onun üzerindeki etkisi yalnızca kolektif hayata yönelik bir birlik sağlama çabasından ibaret değildir. İlgi çekicidir ki başta İslam olmak üzere bütün yüksek tipli dinler bireyin gelişmesi için de çaba harcaya gelmişlerdir.

İki kurum arasındaki karşılıklı ilişki bağlamında bakıldığında ise aile her şeyden önce dinin, içinde öğrenilip ilk pratiklerinin gerçekleştiği ve değerlerin yerleştiği alandır. Dindarlığın ilk görünümleri de aile üzerinedir. Eşler arasındaki saygı ve sevgi, ebeveynlerin çocuklar arasındaki adalet ve hakkaniyeti, çocukların ebeveynlerine saygı göstermeleri ilişkin değerler, dinsel olduğu kadar ailesel değerlerdir (Aydın, 2014: 317). Bu bölümde söz konusu genel çerçeve içerisinde özellikle ailenin dinî sosyalleşme üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. Sosyalleşme

Modern antropolojinin mevcut en küçük sosyal birlik olarak mülahaza ettiği aile (Wach, 1995: 93), tekâmülü esnasında eskiden yaptığı dinî, politik, hukukî ve ekonomik bütün fonksiyonlarını kaybetse de, ta basından beri taşıdığı ve şimdiye dek süregelen tek fonksiyonu insanı toplumsallaştırmasıdır (Baltacıoğlu, 1939: 331). Bu anlamda kişiyi mensubu olduğu toplumun bir bireyi haline getirecek ve geçmişten gelen kültürel mirası çocuğa aktaracak olan en önemli sosyal grup ailedir (Saran, 1991: 135-136). Zira insan eğitimi, çocuğun sosyal duygusunun temeli

olan, doğumundan itibaren oluşan iradesiz ilişkilerle kendiliğinden başlar. Böylece insanlar üzerinde merkezileşen sosyalleşme (Comte, 1975: 89), bireylere toplumsal bilincin aktarılmasında ilk olarak aileden yardım almaktadır.

İnsan hayatında toplumsal olarak intikal eden maddî ve manevî tüm unsurları ifade eden kültür (Sezen, 1997: 114); insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan ve onu diğer topluluklardan ayıran en önemli özelliğidir (Marshall, 1999: 442). Bu anlamıyla kültür; her toplumun kendisini diğerlerinden farklılaştıran düşünce ve eylem modellerinin ve kendi özgül anlam çerçevesi içerisinde gerçekleştirip kullandığı araç ve gereçlerin soyut bir bütünüdür. Başka bir deyişle kültür; bir yandan bireylerin toplumsal yolla edindikleri bir değer, yargı, inanç ve davranış ölçütleri düzeninden, diğer yandan da, böylece ortaya çıkan geleneksel davranış kalıplarının simgesel ve maddî ürünlerinden oluşur. Birey bu düşünce, değer, davranış ve en geniş anlamıyla eylem ve yapıt modellerini; gerçek toplumsal yaşam içerisinde dolaylı veya dolaysız yollarla öğrenir. Böylece kültür aynı zamanda, diğer kuşaklardan günümüze ulaşan bir toplumsal mirastır (Tolan, 1996: 227). Bugünün kültürü geçmiş kuşakların çabalarının ve tecrübelerinin bir ürünü olduğu gibi hâlen yaşayan insanların katkılarıyla da değişir ya da zenginleşir.

Sosyolojik gerçek açısından bakıldığında ise toplumdaki her normal kişi kültürlüdür. Sosyalleşme sürecinden geçen her birey çocukluğundan itibaren toplumsal olarak kabul edilebilir davranış örüntülerine kendisini uyarlamayı ve kabul edilmeyenlerin hangileri olduğunu tanımayı öğrenir (Fichter, 1996: 130). Bireyin içerisinde doğduğu bu toplum kültürünü elde etmesi ve biyolojik bir varlık olan insanın belirli bir kültürün unsur ve gereklerine uygun biçimde hareket etmesi uzun ve devamlı bir öğrenme süreci sayesinde olmaktadır. Kültürün insandan insana geçişini ifade eden bu süreçte sosyolojik literatürde “sosyalleşme” denilmektedir. Toplumun norm, değer ve inançlarını üyelerine nakletme sürecini içeren sosyalleşme; kişinin muhtaç olduğu istidât ve disiplini sağlamak, geliştirmek, toplumun iştihak ve arzularını, değerler sistemini, ideallerini ve özellikle sosyal hayatta oynayacağı rolleri kişiye öğretmek gibi birçok fonksiyonu bünyesinde barındırır. Böylece sosyalleşme kişinin toplumsal kültürle bütünleşmesini ve içinde yaşadığı toplumla uyum sağlamasını mümkün kılan bir mekânizma hüviyeti taşımaktadır.

Bu mekânizma ile birey ile toplum arasındaki ilişkiler yerleşir ve gelişirken bir yandan da bireyin kişiliği oluşur. Gerçekten toplumla zaman içerisinde bütünleşen kişi, bu süreç içinde uyması gereken ve sayısı

gittikçe artan değişik roller alacak ve zamanla kişiliği oluşup gelişecektir. Birey bu süreç içerisinde toplumun kendisine yönelttiği etkileri sadece pasif olarak kabul etmemekte; eğilim ve ihtiyaçlarına göre etkenler üzerinde kendisi de etki yapmaktadır. Görüldüğü gibi psikolojik açıdan da kişiliğin oluşması süreciyle sosyalleşme süreci arasında bir ayniyet söz konusu olmaktadır (Dönmezer, 1994: 123-124).

Bu anlamda bakıldığında sosyalleşme, her şeyden önce belli bir toplum içinde gerçekleşmektedir. Yani, her birey, ancak içinde doğduğu ve yaşadığı somut ve süregelen bir toplum tarafından toplumsallaştırılmaktadır. Bu yüzden sosyalleşme kendiliğinden gelişen bir süreç değildir. O, daha çok, toplumu oluşturan, biçimlendiren aile, okul, yönetsel birimler, dernekler, akran grupları, arkadaşlar, komşular gibi çeşitli sosyal faktörler yoluyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle sosyal bilimciler, bireyin toplumsallaşmasını sağlayan bu faktörleri önem sırasına göre birincil ve ikincil kümeler olarak sınıflandırmaktadırlar. Cooley ve arkadaşlarına göre, birincil gruplar/kümeler, yüz yüze ilişkinin, göreceli bir samimiyetin, sürekli bir ilişkinin olduğu, amaçların profesyonel bir biçimde düzenlenmediği ve üye sayısının az olduğu kümelerdir. Bu kümeler, bireyin sosyal doğasını ve ideallerini biçimlendirmede önem taşıdıkları için birincil konumdadırlar. Birincil kümeye aile veya ev halkı, akran, arkadaş, oyun kümeleri gibi unsurlar girmektedir (Coştu, 2009: 135).

Bu nedenle özellikle çocukların kişiliğinin oturması ve ileride toplumda öz benliğinin farkında olan bireyler haline dönüşmesi, onların sosyalleşme sürecinde geçirdikleri tecrübe ve eğitimle yakından ilintilidir. Bir tür öğrenme sürecini ihtiva eden sosyalizasyonda da bir öğretici ve öğrenen ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Genel olarak öğretici yani sosyalleştirici ajan bütünü ile toplumdur. İnsanın sosyal ilişkilerde temasa geldiği her kişi bir bakıma sosyalleştiricidir. Ancak toplum içinde çok sayıda bulunan ilk gruplar sosyalleştirici görevini özellikle üstlenmiş konumdadırlar. Bu gruplar içerisinde aile, insanın gelişiminde birinci düzeyde önemlidir. İnsanın doğuştan taşıdığı biyolojik potansiyelle, ekoloji ve toplumu da içine alan çevre etkenlerinin yanı sıra, aile içerisinde anne-baba tarafından uygulanan istemli bir sosyalleştirme (Kağıtçıbaşı, 1996: 63-64) kişiliğin gelişmesi açısından son derece önem arz eder.

Bu nedenle sosyalizasyon zincirinin ilk halkası ailedir. Birincil grup olarak aile, çocuğun toplumla bütünleşmesinde ve hayata hazırlanmasında atılan adımların ilk basamağıdır. Aile ve çevre koşullarının bireyin zihinsel güçlerinin gelişiminde büyük bir etkisi vardır. Bireyin öğrenme ortamını ilk olarak aile oluşturur. Daha sonraki bütün faaliyetleri belirleyen,

anne ile olan ilk ilişkiler, ömür boyunca kurulacak insan davranışlarının temelini teşkil eder. Bu nedenle annenin görevi çocuğu yaşamda güvenli kılmak, babaninki ise çocuğa yaşamı öğretmek ve toplumsal sorunlarla başa çıkabilmesi için yol göstermektir. Yetişkin insanın, gelecekte hayatta tutacağı yolun çocukluğun ilk yıllarında aldığı terbiyeye bağlı olduğu, pedagojinin önemle vurguladığı bir husus olarak dikkat çekmektedir (Çiftçi, 1991: 22).

1.2. Dinî Sosyalleşme (Dinin Kültürel Aktarımı) ve Aile

Dinî inançlar, insanların bireysel ve toplumsal anlamda hayatlarına yön veren en önemli faktörlerden biridir. Din, kültürün ilk basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve millet gibi tabî birliklerle hep yakın ilişki içinde bulunmuştur. Şüphesiz bu, dinin bütünüyle toplumsal bir olay olduğu anlamına gelmez. Dinin hem normatif hem de toplumsal temelleri mevcuttur. Dinin toplumsal temelleri, bireyin dinî inançlarını geliştirdiği ve sürdürdüğü süreçleri içerisine alır. Toplumsal süreçlerin bireyin yaşamını nasıl motive ettiği, toplumsal faktörlerin dinî yaşantıda nasıl etkili olduğu pek çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur (Arslan, 2006: 61).

Din olgusunun tabîi, beşerî ve kültürel şartlarda yaşanan tecrübi bir fenomen olması ise, diğer insan ve toplum olaylarında olduğu gibi, bizi din ve toplum arasında da karşılıklı birtakım etki ve tepkilerin varlığını kabule götürmektedir. Şu halde, özü, kaynağı ve mahiyeti itibariyle din ve özellikle de ilâhî dinler, ne kadar beşer-üstü, zaman-üstü ve tarih-üstü olma eğilimi gösterirler ve öyle anlaşılırlarsa anlaşılınsınlar, bunun yanı sıra insan topluluklarında yaşanan beşerî birer fenomen olarak onlar, bir toplumda, coğrafi, kültürel ve sosyal şartlarda tezahür ettikleri sürece, insan ve toplumla ilgili olaylar, süreçler ve etkileşimlerin özelliklerine tabî olmak durumundadırlar. Gerçekte, bir din daima, inanç, ibadet, duygu, ilgi, hayal gücü, düşünce, davranış ve kültürün birçok şekilleri altında bulunur ve dinî olaylar, diğer beşerî olguların özelliklerini kendi karakteristikleri çerçevesinde bize sürekli sunarlar (Günay, 1999: 96). Bu anlamıyla insanı aşan, aynı zamanda da onu içine alan bir sisteme inanmayı ifade eden din, toplumsal boyutta diğer sosyal yapılarla daima etkileşim halindedir. İnsan, dinsel davranışları toplum içinde kazanır. Dinsel davranış, öğrenilen bir davranıştır ve toplumsal etkileşim süreci içerisinde edinilir. İnsanlar dinî bilgi, inanç ya da ibadet alışkanlıkları ile doğmazlar, bunları sonradan edinirler. Kısacası din, sosyalleşme sürecinde öğrenilir (Arslan, 2006: 62).

Temelde sosyalleşme teorisinden beslenen dinî sosyalleşme, bireyin sosyal bir bağlam içerisinde toplumun dinî normlarını, inanç ve uygulamalarını özümselediği ve toplumun da dinî, kültürel olarak bireye aktardığı bir süreç olarak tarif edilebilir. Sherkat'ın “sosyal araçlar aracılığıyla bireylerin dinî inançlarını ve anlayışlarını etkileyen bir interaktif süreçtir” şeklindeki tanımı yanı sıra, dinî sosyalleşmeyi, “her bir dinin ya da dinî geleneğin kendine özgü inanç, öğreti ve kuralları gözetiminde, kişinin nasıl bir dinî tutum geliştirmesi gerektiğinin öğretilmesi ve bunun sonucunda, kişinin içinde bulunduğu toplumun dinî alışkanlıklarına ve beklentilerine uygun davranışlar göstermesi süreci” olarak da tarif edebiliriz. Çocuk dünyaya ilk adımını attığında başlayan sosyalleşme süreci içerisinde sosyal kimliğini oluştururken diğer taraftan dinî kimliğini de oluşturmaya başlar. Bugün pek çok çalışma bireyin, özellikle çocukların, dinî kabullerinin edinilmesinde toplumsal etkenlerin kaçınılmaz olarak belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında insanların dinî tercihlerine, öğrenmelerine ve davranışlarına ilişkin süreç aşlında dinî sosyalleşmenin başlangıç evresini teşkil eder. Dinî sosyalleşme adına bireylerde tercihlerin nasıl oluştuğunu ve değiştiğini anlamak önemlidir. Çünkü dinî tercihler hayatın manası ve amacına ilişkin doğaüstü görüşleri destekleyen bir açıklamayı da beraberinde getirmektedir (Güngör, 2012: 86-87). Buna göre dinî sosyalleşme, bireylerin, dine ilişkin kendi bilinçliliklerini geliştirdikleri, dinî açıdan kendi davranışlarını değerlendirmeyi ve başkalarıyla ilişki kurmayı öğrendikleri bireysel bir süreci ifade ederken aynı zamanda sosyo-kültürel sürekliliğin, dinsel kurumların bir işlevi olarak kazanıldığı ve böylelikle bireyin, hem toplumun yardımı ile kendi dinî tutumlarını oluşturduğu hem de toplumun dinî geleneğinin nesiller boyu sürmesine katkı sağlamış olduğu toplumsal bir süreci ifade etmektedir. Bir sosyalleşme perspektifi olarak şu dile getirilebilir; insanlar dinî alımları için tercihleri öğrenir ve eğer dinî tercihler değişirse bunu bireysel deneyimlere veya sosyal etkilere cevap olarak rasyonel yollarla yaparlar. Yaşam rotasının erken başlangıcında aileler dinî inançlarını ve anlayışlarını açıkça ilan ederler ve bu ilanlar özellikle dinî alımlar için tercihlerin edinilmesini teşvik eder (Sherkat, 2013: 282).

Dinî sosyalleşme ile ilgili olarak toplumdaki sosyalleşme ajanlarının her birinin etken olduğu söylenebilir. Aile, dinî merkezler, din eğitimi, akran grubu ve medya vb. araçlar bireyin dinî sosyalleşme sürecine müdahil olmaktadır. Dinî sosyalleşmenin kişilerin dindarlığına etkilerini konu alan batılı çalışmalar genelde üç dinî sosyalleşme ajanının etkisine odaklanmıştır: aile, akran/arkadaş grupları ve kilise kurumu. Bu çalışmaların

ortak noktası ise ailenin en önemli dinî sosyalleşme ajanı olduğu, arkadaş grubu ve dinsel kurumların ise önemli olmakla birlikte ikincil roller oynadığıdır (Arslan, 2006: 63). Aile dinî sosyalleşmede temel unsurdur ve dinî inanç ve değerler üzerinde ailenin bu etkisi hayat boyu en etkili rolü oynamaya devam etmektedir. Esasen ailenin diğer sosyalleşme kurumlarına da doğrudan etkisi kesindir. Çünkü birey ailede öğrendiğini arkadaş çevresinde ve kendi aile yaşamında, pratiklerini dinî mekânda ve okuldaki ilişkilerini de aileden aldığı temel üzerine kuracaktır. Öyle ki aileler çocuğun dinî ibadetlere katılımında, ileride eş seçiminde, ahlaki ilkelerdeki tutarlılıkta ve kendi etnik grubunun etkinlik ve okul faaliyetlerine katılımında doğrudan etkili olmaktadır (Güngör, 2012: 87).

Bir sosyal kurum olarak din ile etkileşim içerisinde bulunan aile, aynı zamanda bir dinî grup olarak da öne çıkmaktadır. Din sosyolojisi kitaplarında dinî gruplar genellikle Wach ve Mensching gibi din bilimcilerinin tasnifine göre ele alınmaktadır. Bu ayrıma göre dinî gruplar “doğal dinî gruplar” ve “sırf dinî gruplar” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Doğal dinî gruplar, dinin ilkel dönemde aile ve kabile gibi kan birliğine dayalı doğal grup içinde ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Sırf dinî gruplar ise sonraki dönemlerde dinin kendisinden kaynaklanan veya dine dayalı olarak ortaya çıkan gruplardır. Doğal dinî grupların başında “aile” gelmektedir. Aile, doğal grup bağları ile dinî grup bağlarının özdeşleştiği bir sosyal birimdir. İnsanlığın tarihsel gelişiminde de ailenin esas itibarıyla ilk olarak bir dinî topluluk şeklinde karşımıza çıktığı görülür. Aile bağı ilk topluluklardan itibaren kutsal bir özelliklerle karakterize edilmekte ve dinî bir nitelik taşımaktadır. Temelde neslin devamını sağlayan ailenin, dayanışmacı özelliğiyle iktisadi ve kültürel boyutları, modern toplumda ise sosyalleştirme işlevi öne geçmiştir.

Öyle ki ailenin aynı zamanda bir dinî birim olduğu toplumlarda, günlük hayat işlerinde olduğu gibi çeşitli dinî tören ve ibadetlerin kaynağı da aile ortamıdır. Pek çok dinî işlevi yerine getiren aile ocağı, aynı zamanda bir inanç ve ibadet birliğini temsil etmektedir. Aile ocağında gerçekleştirilen dinî tören ve ibadetler, ailenin yaşadığı evi de çeşitli yönleriyle kutsal bir boyuta taşımıştır. Bu anlamda evin eşiği, kapısı, kileri ve mutfağı çeşitli dinî anlamlar kazanmıştır. Böylece kutsal bir birlik olarak somutlaşan aileden ayrılmak ise, bir tür ölüm veya felaket anlamına gelmekteydi. (Çelik, 2011: 7-8)

Bu anlamda ailenin mekânsal olarak tezahür ettiği yuva ya da aile ocağı da dinî bir hüviyet kazanmaktadır. Gerçi, genellikle aile grubu, sahip bulunduğu dinî akideleri, mensubu bulunduğu daha geniş topluluğun

temel üniteleri olan öteki ailelerle paylaşmıştır. Ancak, bu inançlara bağlı olarak yapılan âyinlerin merkezi birçok durumlarda aile ocağı olmaktadır. Bu anlamda birlikte yenen yemekler vesilesiyle yapılan dualar, adaklar, günlük hayatın birçok olağan işleri dolayısıyla ifa edilen dinî merasimler, mahsulün ekilmesi, hasat ve av gibi durumlarda icra olunan âyin ve törenler ve dinî bayramların tabii ilk muhiti çoğu zaman aile ocağı olmuştur. Aile grubunun sahip bulunduğu dinî önem, onun oturduğu evin dinî bir anlam ve önem kazanmasına imkân vermiştir. Zira aile grubunun oturduğu ev, aynı zamanda dinî âyin ve törenlerin yapıldığı, kurbanların kesildiği ve hatta bazen aile büyüklerinin gömüldüğü yer olmaktadır. Bu bakımdan, evin çeşitli bölümlerinin ayrı bir dinî önem ve anlam kazandıkları anlaşılmaktadır. Ev, aile fertlerinin toplandığı yer olan “ocak”, tanrılara adanan kurban ve adakların yerine getirildiği bir mahal olarak dinî bir önem elde etmiştir. Bunun gibi “eşik” ve “kapı” da önem kazanmış ve hatta bizzat evin dinî önemi dolayısıyla birçok politeist dinlerde onu koruyan özel tanrılar tasavvur olunmuştur. Ev eşyası ve aile üyelerinin yanı sıra bu koruyucu tanrılar da mahrem bilindiklerinden, bir yerden başka bir yere göç halinde bu tanrılar veya onların sembolleri de birlikte götürülmüş ve onların başkalarının eline düşmemesi ya da tahrip ve imha edilmemesine dikkat ve itina edilmiştir. Örneğin Roma’lı meşhur şair Virgilius’un büyük destanında Aeneas adlı şahsın, tahrip edilen Troja şehrinde kaçarken sırtında yaşlı babasıyla birlikte ev ilâhlarının resimlerini de götürdüğü belirtilmekte ve böylece onun dine bağlılığı övülmektedir.

Aile grubu ve evin yanı sıra, aile hayatında önemli anlar olarak dik-kati çeken doğum, çocukluk, gençlik, evlenme ve ölüm gibi olayların da dinî birer önem taşıdıkları görülmektedir (Bkz. Birekul, 2013: 271 vd.). Çünkü aile ocağı, çocukların doğduğu, evlenmelerin akdedildiği, aile üyelerinin öldüğü ve bu vesilelerle türlü dinî âyin ve törenlerin yapıldığı tabii çevredir. Gebelik ve doğum, gerek anne ve gerekse çocuğun sağlığının korunması vb. mülahazalarla birçok uygulama ve törene imkân veren olaylardır. Yeni doğan bebeğe isim verme hadisesinde de, genellikle aile ocağında çeşitli dinî törenlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Yine çocuğun dinî cemaate dâhil oluşu, sünnet, bulûğ çağına eren çocukların erginlerin arasına kabulü ve nihayet evlenme hadiselerinin içlerinde dinî bir anlam taşıyan birçok tören ve âyinin yapıldığı önemli anlar olduklarını belirtmeliyiz. Aile ocağında dinî önem taşıyan bir hadise de ölümdür. Bazı ilkel toplumlarda ölü ruhlarının ya da büyüklerin ruhlarının tapınma konusu olduğu görülmektedir. Onların iyiliklerini elde etmek ve kötülüklerinden sakınmak üzere yapılan dinî âyin ve uygulamalar aile

grubunun dinî yaşayışının karakteristik tezahürlerini oluşturmaktadır. Eski Peru, Japon, Çin ve benzeri uygarlıklar ve genellikle milli dinlerde “atalara tapınma” önemli bir yer tutmaktadır. Eski Yunanda sadece asiller arasında atalar kültü mevcuttur. Bu konuda dikkate değer bir durum da, aile duygusu ne kadar güçlü ise, atalara tapınmanın da o ölçüde önem kazandığıdır (Günay, 2000: 264-265).

Görüldüğü gibi aile ile ilgili önemli bütün olaylarda dinî öğeler bulunmaktadır. Zira çocuğun biyolojik doğumunu toplumsal doğumu izler, yani bu bir anlamda yeni doğan çocuğun topluma kabul edilmesidir. Birçok toplumda bir çocuğun doğumunun sosyal bir olgu olduğu ancak dinî ayinler icrasıyla gösterilebilir. Dinî tören sayesinde çocuk toplumla bütünleşir. Bu durum, modern toplumun kiliseden uzak ailelerinin de çocuklarını niçin vaftiz ettirdiklerini açıklayabilir. Kuzey Almanya’nın kırsal bölgelerinde çocuk 19. yüzyılda bile ancak vaftizle sosyo-kültürel birer olma özelliğini kazanıyordu; geleneklere göre çocuk ancak vaftizden sonra kendi adıyla çağrılabilirdi. Yeni doğan çocuğun topluma kabulü, toplumsal bütünleşmenin tipik eşğini ifade eden bir dizi toplumsal fiillerin başlangıcıdır (Kehrer, 1992: 91)

Ailenin bir yuva ve ocak olarak taşıdığı bu dinî anlam her ne kadar modern toplumlarda bazı aşınmalara tabi olsa da, aile ocağı hâlen çocuğun dinî sosyalleşme sürecinde en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi ilk çocukluk (2-6 yaş) taklit dönemidir. Çocuk bu devrede, yakınlarının her türlü hareketlerini bilinçsiz olarak taklide ve tekrara başlar. Aile bireylerinde gördüğü ibadetlere, dinî motifli her türlü davranışa, içten gelen duygularla yönelir, onların dinî yaşantısından örnek alarak kendi de aynı davranışları uygulamak ister. İlk çocukluk döneminde aile içerisinde öğrenilen dinsel içerikli sembol ve ritüeller çocuğun zihninde belli kalıp ölçülere sahiptir. Özellikle ibadetler ve dua içerikleri mekânîk yönleriyle çocukta boy gösterir. Anne - babasını ibadet ederken gören çocuk aynı davranışları mekânîk olarak tekrarlar. Bu tekrarlar taklitle çocuğun belleğine yerleşir ve yaşı ilerledikçe bu içerikler zihinsel olarak doldurulmaya başlanır. Örneğin, okunan duaların anlamı zihne yerleşir ve niçin dua edildiğinin bilincine varılır. Bir bakıma ilk çocukluk döneminde öğrenilen mekânîk hareketler anlamlarına oturur ve içselleştirilir. Bu anlamda çocukların dinsel tercihlerinin oluşmasında aile içerisinde teneffüs ettikleri dinsel hayatın içeriği aile üyelerinin dine ilgi dereceleri ile dinî bilgilerin aktarılmasında kullanılan iletişim şekilleri (yöntemleri) ve alışkanlıklar farklı sonuçlar da ortaya çıkarabilir. Çocuklar, anne-babalarının dinî söz, tavır ve davranışlarından

algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri ve kişisel düşünme ve tepkileri ölçüsünde işleyerek kendilerine has bir dinî yaşam biçimi geliştireceklerdir (Apaydın, 2001: 328). Zira çocuğun doğuştan getirdiği ve fıtratında var olan inanma, yüce bir yaratıcıya bağlanma duygusu anne ve babanın dinî tutumuyla gelişir. Çünkü çocuklar dinî tutumlarını geniş ölçüde aile içinde anne babalarının konuşma ve davranış modellerinden elde etmektedirler. “*Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Sonradan anne babası tarafından Yahudi, Hristiyan ve Mecusi dinini seçerler.*” (Buhari, Cennaiz, 93) hadisi de çocuğun dinî tutum ve şahsiyetinin gelişmesinde ailenin etkisine dikkat çekmektedir. (Kara, 2012: 14).

Bu anlamda dinî sosyalleşmede ilk çocukluk dönemlerinden itibaren önemli bir yeri olduğu anlaşılan aile fertlerinin dinî bilgi durumlarının yanında hayat standartları ve şartlarının, kültür düzeyi, tutum ve vaziyet alışlarının, çalışma şartlarının dinî sosyalleşmeyi direk ya da dolaylı olarak etkilediği de söylenebilir. Burada ailenin hayat standartları çocuğun biyolojik gelişimi ve buna bağlı olarak zekâsının gelişimine dolayısıyla öğretilenleri anlama ve algılamasına dolaylı yönden etki ederken, aile fertlerinin dinî bilgilerinin nitelik ve niceliği normal düzeydeki bir zekâyâ sahip olan çocuğun dinî bilgisine direk olarak etkide bulunacaktır. Onun için anne-baba ya da ailenin diğer fertlerinin dinî bilgi durumları çocuğun dinî sosyalleşmesinde önemli bir etken olarak dikkat çekmektedir (Arabacı, 2003: 49). Ailenin bireyin dinî sosyalleşme sürecindeki belirleyici rolü ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, özellikle bireyin din algısının belirlenmesinde ve hayatlarının geri kalan bölümünde dine yaklaşımlarında ne denli etkili olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Ülkemizde yukarıda alıntı yaptığımız önemli çalışmalarla birlikte özellikle saha araştırmalarına dönük yurt dışında pek çok önemli çalışmadan söz edilebilir.

Bunlardan biri olarak Bruce Hunsberger ve L. B. Brown'ın 1984 yılında yaptıkları çalışmada (*Religious Socialization, Apostasy, and the Impact of Family Background*) ailede sosyalleşme sürecinde edinilen dinî algının ileride insanların dinden dönme (irtidat) davranışlarına etkisi üzerinde durulmuştur. Avustralya'da University of New South Wales'de gerçekleştirilen saha araştırmasında Katolik, Protestan, Yahudi, Ateist ve Agnostik gibi farklı inançlar içerisinde büyümüş ancak şu an herhangi bir dine bağlı olmadıklarını belirten 836 denekle görüşülmüş ve çalışmanın sonucunda üniversite çağına gelmiş bireylerin dinden dönme eğilimleri ile ilgili olarak ilk çocuklukta aile çevresinde ebeveynlerden ve özellikle de anneden alınan eğitimin belirleyici olduğu görülmüştür. Araştırmanın kanıtları evde çocukluk döneminde dinî sosyalleşme sürecinde etkin bir din algısına ulaşan

bireylerin daha sonraki hayatlarında daha kuvvetli dinî bağlara sahip olduklarını göstermektedir (Brown and Hunsberger, 1984:239). Yine dinî sosyalleşmede ailenin ve özellikle ebeveynin etkisini konu alan (*On the Relative Influence of Mothers and Fathers: A Covariance Analysis of Political and Religious Socialization*) önemli bir araştırma da Alan C. Acock ve Vern L. Bengtson tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam 653 anne-baba-geç üçlüsü ile görüşülerek tamamlanan çalışma gençlerin dinî ve politik oryantasyonunda ebeveynin; özellikle de annenin birincil öneme haiz olduğunu işaret etmektedir (Acock and Bengtson, 1978: 519).

Heinz Streib ve Adem Aygün tarafından gerçekleştirilen nitel bir araştırmada ise 2 Almanya'dan ve 2 Türkiye'den olmak üzere 2 erkek ve 2 bayan ergenin örnek olay olarak tespiti ve onlarla yapılan görüşmelerin değerlendirilmelerine yer verilmiş ve karşılaştırmalı olarak dinî sosyalleşme ve inanç durumlarındaki gelişim (*Religious Socialization and Faith Development of Adolescents in Turkey and Germany: Results from Cross-Cultural Research*) üzerinde durulmuştur. Almanya'da ve Türkiye'de yetişen Türk gençler arasında karşılaştırmaları içeren çalışmada çarpıcı bir sonuç olarak Türkiye'de özellikle ailenin ve çevrenin baskın bir rol oynamasının gençlerin inanç tutumlarında belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır (Streib and Aygün, 2008: 4).

Boris Mayer ve Gisela Trommsdorff'un gerçekleştirdiği ve kültürel farklılıklara odaklanan bir diğer çalışmada da (*Cross-Cultural Perspectives on Adolescents Religiosity and Family Orientation*) yazarlar içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı Amerika, Asya, Avrupa ve Orta Doğu'dan 17 farklı ülke üzerinde dindarlık ve aile arasındaki ilişki üzerinde durmuşlardır. Din ve aileyi iç içe geçmiş sosyal kurumlar olarak tanımlayan çalışmada, bireysel anlamda ailenin din algısında önemli bir yer tuttuğu gibi dindarlığın da aile yönelimlerinde de etkili olduğu öne sürülmektedir (Mayer and Trommsdorff, 2012: 369). Bu ve benzeri pek çok çalışmada görüldüğü gibi aile, bireyin dinî gelişim sürecinde, toplumun dinî değerlerini, yargılarını, ritüellerini benimsemeye birincil etkiye sahip bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Her insanın yaşamak zorunda olduğu bir süreç olarak sosyalleşme, insanların cinsiyetleri, dinleri, fikirleri, karakterleri, hayatı algılamaları ve yaşamalarıdır. Aynı ayrı olsa da herkes toplumsallaşmanın eleğinden geçerek toplumsallığını kazanmakta ve diğerleriyle bir hayatı paylaşmaktadır.

Başka bir deyişle sosyalleşme; kaçışı ve çıkışı olmayan bir tecrübe, kendisine rağmen kendisi olmaya doğru bir süreç olarak ifade edilebilir. Bir anlamıyla sosyalleşme hayat gibidir; hatta hayatın ta kendisidir. Sosyalleşme ile dilimizi, dinimizi, kinimizi, kimi sevip kimi sevmeyeceğimizi, iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlış öğreniriz. İktidar ilişkilerine dâhil olur, disiplin altında tutulur ve itaate zorlanırız. Yaptıklarımıza göre ödüllendirilir ya da cezaya çarptırılırız. Bütün bir hayata yayılan bir süreç olarak sosyalleşme çocuklukla başlar ancak çocuklukla tamamlanmaz. Kıscası hayatta olmak, sosyalleşmeye dâhil olmak demektir (Akin, 2011: 9).

Sosyalleşme süreci içerisinde birey toplumun geleneklerini, ritüellerini, olumlayıp olumlamadığı belirli davranış kalıplarını öğrenirken, bununla birlikte toplumun benimsediğı inançları da öğrenmeye başlar. Sosyalizasyon sürecinin ilk halkası olan aile tabiatıyla dinin kültürel olarak aktarımının da ilk halkasını oluşturmaktadır. Gerçekte aile, dinî oluşumların temelinde yer alan bir kurum olarak dikkat çekmektedir. Sosyal kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkiler içerisinde belki de hiçbir kurum aile kadar dinin etkisine açık değildir. Çünkü dinî hayatın hiç de azımsanmayacak bir bölümü aile yuvası içerisinde gerçekleştirilmektedir. Aileye atfedilen kutsallığın önemli nedenlerinden birisi de budur. Ailenin bu konumu dinî sosyalleşme açısından da kendisini göstermektedir. Görüldüğü gibi, aile dinî toplumsallaşma açısından önemli bir işlev görmektedir.

Bu nedenle pek çok çalışma çeşitli kültürlerdeki yetişkin insanların sahip oldukları dinî duygularla, onların çocukluk çağlarında aile ocağında edindikleri dinî tecrübeler arasındaki yakın ilişkinin önemi üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu durum ise dinî tavırların teşekkülünde ailenin etkisinin daha baskın olduğunu açıklamaktadır. Aile bünyesinde alınan din eğitiminin çocukları derin bir şekilde etkilemesi aynı zamanda ailenin dinî değerlerin ve dinî ilişkilerin modeli olmasından ileri gelmektedir (Günay, 1981: 197). Pek çok alan araştırmasında da görüldüğü gibi aile, bireye dinin aktarımında diğer sosyalleşme ajanlarından çok farklı olarak birincil etkilerde bulunmakta ve bireyin dinî kimliği, dine bakışı ve ileride oluşacak dinî hayatı için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Acock, A. C. and Bengtson, V. L.(1978). "On the Relative Influence of Mothers and Fathers: A Covariance Analysis of Political and Religious Socialization" *Journal of Marriage and the Family*, Vol: 40, No: 3, 519-530.

- Akın, M.H. (2011). *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Apaydın, H. (2001). “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12-13), 319-338
- Arabacı, F. (2003). “Türkiye’de Dini Sosyalleşmenin Temel Etkenleri” *Dini Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 16, 39-54
- Arslan, M. (2006). “Dini Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 31, 61-78
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*, İstanbul: Vadi Yay.
- Aydın, M. (2013). “Aile ve Din/ İslam” *Sistemantik Aile Sosyolojisi*, Editör: Mustafa Aydın, Konya: Çizgi Yay., 315-333
- Baltacıoğlu, İ. H. (1939). *Sosyoloji*, İstanbul: Sebat Basımevi
- Birekul, M. (2013). “Aile - Toplum İlişkisi” *Sistemantik Aile Sosyolojisi*, Editör: Mustafa Aydın, Konya: Çizgi Yay., 271-291
- Comte, A. (1975). “Aile Yaşamının Ahlaksal Etkililiği”, *Sosyolojinin Unsurları*, Derleyen: C. B. ve J. R., Çev: Kazım Nami Duru, İstanbul: M.E.B
- Çelik, C. (2011). *Türkiye’de Dini Grupların Sosyolojisi*, Kayseri: ERUSAM
- Çiftçi, O. (1991). “Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü” *Aile ve Toplum*, Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 2, 19-22,
- Coştu, Y. (2009). “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, sayı: 3, 117-140
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*, İstanbul: Beta Yay.
- Durmaz, B. (1991). “Aile Planlaması ve Toplum”, *Aile Yazıları - 6*, Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 321-331
- Erdentuğ A. (1990). “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, *Aile Yazıları I*, Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 319-357
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?* Çev: Nilgün Çelebi, Ankara: Attila Kitabevi
- Günay, Ü. (1981). “Türkiye’de Dinî Sosyalleşme”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 192-199
- Günay, Ü. (1999). “Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 92-103
- Günay, Ü. (2000). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları

- Güngör, Ö.(2012). “ 1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53: 2, 85-119
- Hunsberger, B. and Brown L. B. (1984). “Religious Socialization, Apostasy, and the Impact of Family Background” *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23(3), 239-251
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan Aile Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kara, O. (2012). “Kur’ân’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 25, 1-24
- Kehrer, G. (1992). *Din Sosyolojisi*, Çeviren: Semahat Yüksel İstanbul: Kubbealtı Yayınları
- Marshall G.(1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Mayer, B. and Trommsdorff, G. (2012). “Cross-Cultural Perspectives on Adolescents Religiosity and Family Orientation” *İn: Values, Religion, and Culture in Adolescent Development / Trommsdorff, Gisela [eds.]. - New York: Cambridge Univ. Press, 341-369.*
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Oktay, A. (1990). “Aile ve Eğitim”, *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara: Reyhan Yayınları, 353-357
- Saran, N. (1991), “Aile Hayatı ve Toplum”, *Aile Yazıları III*, Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 135-142
- Sezen, Y.(1997). *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay.
- Sherkat, D. E. (2013) “Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri” Çev: Özcan Güngör, *Turkish Studies, Volume 8/3*, 279-297
- Streib, H. and Aygün, A. (2008). “Religious Socialization and Faith Development of Adolescents in Turkey and Germany: Results from Cross-Cultural Research” *Paper for the XVI Meeting of the International Seminar on Religious Education and Values*, July, 27 – August 1, 2008 in Ankara, 1-11
- Tolan, B. (1990). “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru”, *Aile Yazıları II*, Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 493-505
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş* (4. Baskı), Ankara: Murat-Adım Yayınları
- Wach, J.(1995). *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay.